

## ANALIZA KOHEZIJSKIH VZORCEV DRŽAVNEGA ZBORA REPUBLIKE SLOVENIJE V OBDOBJU OD LETA 1994 DO LETA 2008

### Dinamika s potencialom krepitve parlamentarne dimenzije Evropske unije?

**Povzetek.** *Lizbonska pogodba v 12. členu (UL S 306, 2007) prvič omenja vlogo nacionalnih parlamentov na ravni ustanovitvenih pogodb oziroma njihovih revizij. Na ta način je bila jasno poudarjena dinamika krepitve parlamentarne dimenzije v Evropski uniji (EU), ki se posledično dotika tudi polja slovenskega predsedovanja Svetu EU, saj je ravno ratifikacija omenjene pogodbe ena izmed poglavitnih prioritet. Lizbonska pogodba, skupaj z aneksiranim Protokolom o vlogi nacionalnih parlamentov v Evropski uniji, prispeva k novi kakovosti vpetosti nacionalnih parlamentov v proces oblikovanja politik na evropski ravni (COSAC, 2008: 7) in pomeni nov elan za reševanje vprašanj parlamentarizacije Unije ter spopadanja s problemi demokratične legitimnosti Skupnosti. Rezultati kohezivnosti glasovanja poslancev Državnega zbora v obdobju od leta 1994 do leta 2008 ne obetajo izpolnitve izpostavljenih upov, saj so slednji delovali zelo strateško in v skladu s strukturno močjo političnih strank. Posledično je percepcija vpliva Evrope na vzorce poslanskega delovanja le rezultat konsenza političnih elit glede strateških ciljev, saj se po zaključku procesov vključevanja vzorci glasovalne kohezivnosti vrnejo na raven iz začetka devetdesetih. Na tej stopnji ostanejo tudi v obdobju predsedovanja, kar kaže na odsotnost vesplošnega konsenza s preloma tisočletja ter dojemanje predsedovanja kot strankarskega projekta. Rezultati se tako kažejo predvsem kot opomin procesu (nacionalne) parlamentarizacije Skupnosti ter posledičnega zmanjševanja problemov demokratične legitimnosti.*  
**Ključni pojmi:** *Državni zbor RS, glasovalna kohezija, predsedovanje Svetu EU, procesi evropeizacije.*

\* Dr. Tomaž Deželan, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

\*\* Maja Sever, Statistični urad Republike Slovenije.

\*\*\* Dr. Aleks Jakulin, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

## Uvod

Lizbonska pogodba, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti, v 12. členu (UL S 306, 2007) prvič omenja vlogo nacionalnih parlamentov na ravni ustanovitvenih pogodb oziroma njihovih revizij. Na ta način je bila jasno poudarjena dinamika krepitve parlamentarne dimenzije v Evropski uniji (EU), ki se posledično dotika tudi polja predsedovanja Slovenije Svetu Evropske Unije, saj je ravno ratifikacija Lizbonske pogodbe ena izmed pomembnih prioritet slovenskega predsedstva. Po mnenju Konference odborov parlamentov EU za evropske zadeve (COSAC) Lizbonska pogodba, skupaj z aneksiranim Protokolom o vlogi nacionalnih parlamentov v Evropski uniji, prispeva k novi kakovosti vpetosti nacionalnih parlamentov v proces oblikovanja politik na evropski ravni (COSAC, 2008: 7) in pomeni nov elan za reševanje vprašanj parlamentarizacije Unije oziroma vključevanja pogosto zapostavljene in nenaklonjene komponente nacionalnih parlamentov ter spopadanja s problemi demokratične legitimnosti Skupnosti.

Specifična vloga Državnega zbora Republike Slovenije v času pristopnih pogajanj, kjer je ravno pretok informacij in odnos med zakonodajno in izvršno vejo oblasti predstavljal pomemben kvalitativni preskok (Fink - Hafner in Lajh, 2008: 30), ter kasnejša institucionalizacija razmerja med Državnim zborom in Vlado Republike Slovenije v postopkih sprejemanja pravnih aktov in odločitev v EU, z normativno ureditvijo v Zakonu o sodelovanju med državnim zborom in vlado v zadevah Evropske unije (ZSDZVZEU), nakazujeta precejšen potencial na področju vključevanja nacionalnih parlamentov v zadeve EU, ki ga lahko Slovenija vnese in izpostavi še posebej v času predsedovanja Svetu EU. Nenazadnje je bil – z namenom uspešnih priprav in same izvedbe predsedovanja – v maju 2007 med večino parlamentarnih političnih strank in predstavnikoma narodnih manjšin podpisan tudi t. i. »sporazum o nenapadanju« (*ibid.*), ki predstavlja nekakšno logično posledico podobnega sporazuma o sodelovanju v času vključevanja Slovenije v EU, ter na ta način posredno še močneje angažira nacionalno parlamentarno dimenzijo v evropski kontekst oziroma kontekst slovenskega predsedovanja Svetu EU. Tudi ta aspekt vendarle prispeva k aktivni in h konstruktivni vlogi nacionalnih parlamentov v procesih EU, hkrati pa ponuja možnost, da se skozi okno predsedovanja izpostavi prakse, ki prispevajo k višji kakovosti delovanja Skupnosti iz razloga vključevanja nacionalnih parlamentov ter tudi višji kakovosti delovanja nacionalnih parlamentov zaradi vključevanja v procese EU.

S tem se, poleg možnosti iznosa dobrih institucionalnih rešitev, odpira tudi vprašanje iznosa dobrih izkušenj z vplivom Evrope na Državni zbor, saj lahko pozitiven vpliv procesov EU na omenjeno institucijo pomeni zgled

oziroma dodaten elan pri večjem vključevanju nacionalnih parlamentov v zadeve Skupnosti. Čas predsedovanja in refleksija le-tega predstavljata dragoceno priložnost za poudarek dejavnikov, ki utegnejo prispevati k izboljšanju obojestranskega zaupanja med Skupnostjo in nacionalnimi parlamenti. Posledično si glede na izpostavljene pomisleke v našem prispevku postavljamo vprašanja o dejanskem vplivu Evrope na Državni zbor, o naravi omenjenega vplivanja ter doprinosu morebitnih pozitivnih vplivov k krepitvi komponente nacionalnih parlamentov. Na porajajoča vprašanja si bomo poskušali odgovoriti z analiziranjem glasovalne dinamike poslancev Državnega zbora, saj omenjen pristop raziskovanja glasovanj poslancev ponuja svojevrsten in nekonvencionalen pristop k identifikaciji klime znotraj parlamentarne arene, ki pogosto postreže s sicer nedostopnimi informacijami. Posledično nas tako v prvi vrsti zanima, ali vzorci glasovalnega vedenja znotraj Državnega zbora resnično kažejo na vpliv Evrope skozi preučevano obdobje ter ali so morebitni vzorci vpliva Evrope na delovanje poslancev takšni, da bi potencialno lahko prispevali h krepitvi parlamentarne komponente v kontekstu EU. Pot do odgovorov na zastavljena vprašanja začnemo s kratkim orisom slovenskega parlamentarnega konteksta in dilem posameznega poslanca pri oblikovanju lastne odločitve, hkrati pa na tem mestu povzemamo tudi indice nekaterih drugih avtorjev o vplivu Evrope na posamezne aspekte slovenske politike. Prispevek nadaljujemo s predstavitvijo temeljnih determinant metode raziskovanja, ki zaradi zelo redke aplikacije v slovenskem prostoru, še posebej na primeru Državnega zbora,<sup>1</sup> zasluži nekaj dodatnih pojasnil. Empirični del prispevka pričenjamo s predstavitvijo podatkov ter pridobljenimi rezultati, končujemo pa z zaključki, ki se zrcalijo v pridobljenih vzorcih kohezije. S sklepnimi misli skušamo soočiti raziskovalne rezultate z dilemami oziroma domnevami, ki smo jih izpostavili v uvodu.

## Parlamentarni kontekst in dileme poslanca pri odločanju

Državni zbor Republike Slovenije je z vzpostavitvijo parlamentarnega sistema, natančneje z ustavo iz leta 1991, dobil klasično vlogo zakonodajnega telesa in predstavlja najpomembnejšo vez med državljani in državno oblastjo (Grad, 2002: 119). Po mnenju Zajca (2000) se Državni zbor kot predstavnik novih parlamentov, ob katerem se pojavlja še Državni svet, ki poseduje določene možnosti vplivanja na odločitve Državnega zbora, sooča z bistveno večjimi izzivi kot parlamenti z daljšo in neprekinjeno tradicijo. Pri tem gre poudariti, da je parlamentu kot glavnemu generatorju demokratizacije na prehodu iz nedemokratskih režimov (Grad, 2002: 120) dandanes znova

<sup>1</sup> Za primer Državnega zbora le Deželan in Sever (2004; 2007), za primere preostalih parlamentarnih organov v slovenskem raziskovalnem prostoru pa Deželan (2003), Jakulin in Buntine (2005) ter Pajala, Jakulin in Buntine (2005).

naložena naloga nosilca naprednih idej v obliki novega širšega institucionalnega okolja Unije, ki presega konvencionalne meje parlamentarnega delovanja. Parlament se pogosto zmotno dojema v funkciji usklajevanja vseh interesov in sprejemanja za vse sprejemljivih odločitev, saj gre v resnici za telo, ki institucionalizira nasprotja. Je torej prizorišče, kjer se izražajo vsa družbena nasprotja in kjer (naj bi) se racionalno razreševala nesoglasja v obliki družbeno čimbolj sprejemljivih odločitev. Logična posledica omenjenih atributov je tako politična konfliktnost, ki tudi Državnemu zboru ni bila prihranjena. Nasprotno, v novih ustavnih in političnih okoliščinah se je prava politična konfliktnost šele začela oblikovati s formacijo Državnega zbora, kar pa je pogosto oviralo graditev le-tega kot sodobnega parlamenta (*ibid.*).

Vnos in strukturiranje politične konfliktnosti znotraj Državnega zbora tako predstavlja nujno stopnico na poti k kakovostni demokraciji, hkrati pa v primerjavi z ostalimi institucijami pritegne tudi največjo pozornost javnosti, saj gre praviloma za javno delovanje, ki državljanom ponuja vključenost parlamentarno areno ter posledično na polje političnega. Vnos političnega konflikta ter izpostavljenost javnosti pa vzpostavljata svojevrsten paradoks, saj pogosta »personalizacija« nasprotij s strani poslancev v javnosti ustvarja vtis pretirane prepirljivosti in neurejenosti, kar se odraža na ugledu parlamenta. Zajc (2000) tako poudarja, da je pogosto ugled parlamenta v javnosti tem manjši, čim dejavnejši je le-ta pri izražanju družbenih nesoglasij, saj si javnost praviloma ne želi prevelikega izpostavljanja nasprotij. To se še posebej kaže na primeru postsocialističnih držav, saj so politični prelomi in rupture v državljanskem telesu pustili izredno nezaupljiv odnos do generatorjev političnih konfliktov (Deželan in Sever, 2007). Raziskovanje parlamentarne kohezije je potemtakem v tovrstnih okoliščinah še toliko bolj relevantno, saj vzorci političnega konflikta znotraj parlamentarne arene neposredno vplivajo na demokratično legitimnost sistema.

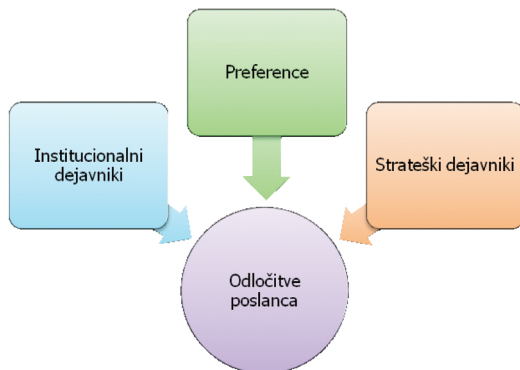
Za razumevanje političnega konflikta znotraj parlamentarne arene oziroma v našem primeru odločanja znotraj zbornice je poleg zgoraj omenjenih determinant potrebno poznati tudi nekatere značilnosti poslanskega mandata. Le-ti so namreč skladno s pravili volilnega sistema na volitvah izvoljeni predstavniki ljudstva, ki pri opravljanju svoje poslanske funkcije niso odgovorni nikomur oziroma niso vezani na nobena navodila, saj je njihov mandat nevezan in v celoti reprezentativen (Grad, 2002: 141). Poslanca gre v tem kontekstu razumeti kot agenta družbenih interesov, ki naj bi bil pri izražanju svoje volje neokrnjen, svoboden in neodvisen. Negativna podoba parlamenta med državljani ter posledično okrnjen demokratični potencial je pogosto posledica »kompromitirane« neodvisnosti poslancev, ki velikokrat kažejo vtis izvrševalca volje drugega. Neoizgibno dejstvo je, da se v strankarski demokraciji odvija intenziven boj med političnimi strankami, kar ima izredno pomemben vpliv tako na delovanje poslancev, parlamenta kot celote ter

nenazadnje tudi političnega sistema. Kranjc (1993: 86–87) razlikuje med štirimi stopnjami odvisnosti poslancev od matičnih političnih strank. Prvo stopnjo predstavljajo poslanci začetniki, ki šele začenejajo poslanske kariere in posedujejo najvišjo mero odvisnosti od politične stranke, saj vodstvo stranke v celoti odloča o njihovi vnovični uvrstitvi na kandidatno listo. Primer druge stopnje so poslanci, ki v poslanski skupini in parlamentu opravljajo pomembnejše funkcije in imajo zaradi pogostega predstavljanja stališč stranke v javnosti višji domet medijske prepoznavnosti, posledično manjšo odvisnost od stranke ter večjo verjetnost ponovne kandidature. Poslanci tretje stopnje so minimalno odvisni od politične stranke, saj gre za ugledne člane stranke, ki so prepoznavni in cenjeni tudi zunaj strankarske aktivnosti (npr. univerzitetni profesorji, publicisti, gospodarstveniki itd.), zadnjo stopnjo pa predstavlja popolnoma neodvisni poslanci, ki v politični stranki opravljajo najpomembnejše funkcije in sprejemajo najpomembnejše odločitve.

Vendarle pa poleg političnih strank obstajajo tudi številni drugi nosilci parcialnih interesov, ki skušajo vplivati na odločitev poslanca in posledično po parlamentarni poti uveljaviti svoje lastne interese. Degenerativno naravo vplivanja na odločitev poslanca skušata odpraviti že ustava in poslovnik Državnega zbora, ki s profesionalizacijo poslanskega mandata ter opredeljenimi pravicami in dolžnostmi skušata ustvariti pogoje za čimbolj neodvisno odločanje poslanca. Poleg eksistenčne neodvisnosti pa na poslansko neodvisnost vplivajo tudi drugi dejavniki. Teoretično gledano naj bi poslanec deloval kot neodvisen individuum in se odločal na osnovi svojega vrednostnega sistema, saj vrednostno indiferentnega poslanca ni in kot tak tudi ne more obstajati (Gabel in Hix, 2007). Njegova neodvisnost je tako pogojena z dvema temeljnima elementoma: z vrednostno-moralno močjo poslanca in z institucionalno ureditvijo, ki omogoča moralno udejstvovanje poslanca v smeri obče družbene koristi. Westlake (v Hix *et al.*, 1999: 7–11) glasovalno različnost poslancev podobno identificira v povezavi z institucionalnimi determinantami in z razlikami v strateški usmerjenosti poslancev, pri čemer je po mnenju avtorja slednja močno odvisna od posameznikove politične kariere oziroma prej omenjenimi stopnjami (ne)odvisnosti poslanca od lastne politične stranke.

Parlamentarno odločanje kot ena izmed osrednjih aktivnosti demokratičnega procesa tako predstavlja kompleksno polje dejavnikov, ki jih je potrebno razumeti za identifikacijo širših vzorcev omenjenega polja raziskovanja. Spodnja shema na enostaven način prikazuje, kdo oziroma kaj (iz)oblikuje odločitev poslanca in predstavlja analitični okvir, na katerem temelji večina sodobnih študij zakonodajnega odločanja oziroma glasovanja poslancev (Poole v Gabel in Hix 2007: 5). Odločitev poslanca se tako v grobem razume kot rezultatno treh temeljnih elementov: a) preferenc poslanca, b) institucionalnih dejavnikov in c) strateških dejavnikov.

Slika 1: Elementi vpliva na poslansko odločitev



Vir: Povzeto po Gabel in Hix, 2007: 23.

Preference poslanca določajo celosten nabor ideoloških prioriteta z vidika vseh možnih javnopolitičnih tematik, ki lahko postanejo predmet zakonodajnega odločanja. V kolikor (bi) se torej poslanec odloča(l) »iskreno« (ang. *sincere voting*), potem (bi) njegovo obnašanje temelji(lo) izključno na njemu lastnem sistemu preferenc. V realnosti je takšen način generiranja odločitve prej izjema kot pravilo, saj odločitveno shemo »popačita« dve širši komponenti, ki zajemata različne institucionalne ovire ter oblike strateškega obnašanja in posamezniku onemogočata sprejemati pristne odločitve. Med najpogostejše institucionalne ovire Gabel in Hix (2007) izpostavljata:

- a) način evidentiranja glasovanj,
- b) način oblikovanja dnevnega reda,
- c) moč parlamentarnih delovnih teles,
- č) pravila dopolnjevanja zakonskih predlogov,
- d) volilni sistem,
- e) način oblikovanja kandidatnih list,
- f) organizacijska struktura in moč političnih strank,
- g) drugo.

Ravnotežje med izpostavljenimi komponentami generiranja poslanske odločitve se na različnih časovnih točkah in v različnih situacijah razlikuje. Vsaka izmed treh komponent se namreč spreminja, kar je lahko posledica vnosa institucionalnih sprememb v sistem, sprememb v posameznikovem svetovnem nazoru ali pa nekaterih drugih strateških razlogov. Raziskovalna srenja se sicer ukvarja z vsako izmed njih, vendarle pa se največji poudarek posveča institucionalni komponenti ter posledični institucionalni teoriji vedenja poslancev v zakonodajnih organih. Strom (v Hix, Raunio, Scully, 1999: 13) tako meni, da je ravno od institucionalnega okolja odvisno, če se poslan-

ci vedejo kot iskalci glasov, iskalci politik ali iskalci funkcij. Omenjeni avtor na ta način poudari relativno konstantnost institucionalne komponente, ki je na ta način primerna za raziskovanje. V našem primeru smo se osredotočili na delitev med domačim in nadnacionalnim institucionalnim kontekstom (Hix, Raunio, Scully, 1999: 15), kjer želimo oceniti ravno vpliv slednjega na delovanje poslancev Državnega zbora.

## Poslanska kohezija in metoda raziskovanja

Raziskovanje usklajenosti poslancev v parlamentarnih organih ima precej različnih oblik, ki segajo od enostavnih do zelo kompleksnih. Eno prvih predstavljajo analize bibliografskih informacij o poslancih, ki jih je mogoče pridobiti v različnih strankarskih ali parlamentarnih publikacijah. Pogosta oblika raziskovanja je tudi analiziranje poslanskih vprašanj, ki zaradi tematske pestrosti ponujajo zanimiv vpogled v parlamentarno dinamiko in značilnosti poslancev. Element raziskovanja usklajenost poslancev s parlamentarnimi strukturami je lahko tudi analiza distribucije vodstvenih funkcij znotraj poslanskih skupin, ki z distribucijo poslancev po različnih strukturah ustvarjajo hierarhijo spodbud in sistem nagrad za usklajeno delovanje. Primerne kazalce predstavljajo tudi različne raziskave o poslancih, podkrepjene z intervjuji, ter zapisi o navzočnosti poslancev na sejah odborov in plenarnih zasedanjih (Hix, Raunio, Scully, 1999: 24). Vendarle pa je najpogostejši pristop k raziskovanju usklajenosti poslancev prav analiza njihovega glasovalnega obnašanja, kar se pogosto poimenuje tudi kot analiza »roll-call« glasovanj (npr. Hix, 1999; Attinà, 1990; Raunio, 1999; Scully, 1999; Faas, 2002, 2003; Noury, 2001; Roland, 2001; Poole in Rosenthal, 1985, 1991; idr.).

Zapisi glasovanj zakonodajnih teles so torej pomemben vir za raziskovanje delovanja političnih sistemov, predvsem njihovih parlamentarnih organov. Omenjene podatkovne baze omogočajo proučevanje ideološkega konflikta, ključnih akterjev, tvorbe političnih skupin in njihove ravni kohezivnosti ter discipliniranosti itd., vendarle pa so raziskave zakonodajnega odločanja v predstavniških organih prej izjema kot pravilo, ki pa z razvojem informacijske tehnologije krepijo svoj potencial. Organi s primerom tovrstnih študij so npr. korejski državni zbor (Jun in Hix, 2006), Evropski parlament (Hix et al., 2005), češki parlament (Noury in Mielcova, 2005), finski parlament (Pajala et al., 2004), Nacionalna skupščina francoske četrte republike (Rosenthal in Voeten, 2004), britanski parlament (McLean in Spirling, 2003), ameriški kongres (Poole in Rosenthal, 1997), ameriški senat (Leeuw et al., 2005), Parlamentarna skupščina Združenih narodov (Voeten, 2000), Mednarodna organizacija dela (Boockmann, 2003) ter tudi Državni zbor Republike Slovenije (Deželan in Sever, 2007). Pogost vzrok za skromnost raziskav zakonodajnega odločanja zunaj ZDA Spirling in McLean (2006)



navajata (ne)razpoložljivost podatkov o zakonodajnem odločanju ter statistično (ne)podprtost politologov in drugih raziskovalcev s tega področja. Slovenski parlament je predstavnik zakonodajnih organov »mlade« generacije, kjer je elektronsko beleženje v uporabi že od samega začetka, kljub temu pa ostaja zakonodajno odločanje slovenskega parlamenta s kvantitativnega vidika domala neraziskano, podatkovna zbirka glasovanj pa je namenjena bolj ali manj arhivskemu pregledovanju. Posledično tudi avtorji tega prispevka skušamo prispevati svoj kamenček v mozaik k večji raziskanosti danega področja.

Proučevanje poslanskega vedenja skozi »roll-call« glasovanja se izvaja s pomočjo generiranja mer oziroma indeksov, ki so bili razviti za proučevanje velikega števila zabeleženih glasovanj, so prilagojeni posameznih tipih glasovanj in institucionalnih značilnostih zbornic ter izostrijo prevladujoče značilnosti oziroma želene posebnosti na pojavu parlamentarnega glasovanja. Posledično je raziskovalcu na voljo več uporabnih mer oziroma indeksov, ki pa v svojem dometu variirajo glede na namen oblikovanja. Za našo raziskavo smo izbrali dva indeksa kohezije poslanskih struktur znotraj zakonodajnih organov, tako imenovani indeks strinjanja (ang. *agreement index*) ter indeks glasovalne podobnosti (ang. *index of voting likeness*) oziroma pogovorno »Ricov indeks«, na voljo pa so sicer še drugi (npr. Attinin *index of agreement*, tehtan Ricov indeks ter množica modifikacij Ricovega in poprej izpostavljenih indeksov).

Indeks strinjanja (AI) je relativno nov in enostaven indeks, saj gre za modifikacijo Attininega (1990) indeksa o strinjanju poslancev, ki rešuje pomanjkljivosti nekaterih poprejšnjih indeksov, saj ne zavzema negativnih vrednosti. Omenjeni indeks strinjanja (AI) zavzema vrednosti od 0 do 1, pri čemer 0 pomeni popolno neuskklajenost in 1 popolno usklajenost znotraj proučevane strukture, ki je lahko poslanska skupina, celotna zbornica ali kakšna druga oblika združevanja poslancev (Hix, Noury, Roland, 2001: 9). Dani indeks se izračunava na spodnji način, pri čemer Y pomeni število poslancev znotraj posamezne skupine, ki je glasovalo »za«, N pa velja za tiste, ki so izbrali opcijo »proti«.

$$AI_i = \frac{\max\{Y_i, N_i\} - \frac{1}{2}[(Y_i + N_i) - \max\{Y_i, N_i\}]}{(Y_i + N_i)}$$

Indeks glasovalne podobnosti oziroma Ricov indeks (RI) prav tako zavzema vrednosti od 0 do 1, od popolne neuskklajenosti do popolne usklajenosti, je bil primarno razvit za prostor Kongresa ZDA in je najbolj splošno uporabljena mera kohezivnosti poslancev. Ricov indeks pravzaprav predstavlja mero, ki izraža absolutno razliko med številom glasov »za« in »proti«, deljeno s številom vseh opredeljenih glasov.



$$RI_i = \frac{|Y_i - N_i|}{(Y_i + N_i)}$$

Hix *et al.* (2005: 216) poudarjajo, da omenjena indeksa (AI in RI) na njihovem vzročnem primeru podatkov izkazujejo visoko stopnjo korelacije (0,98), pri čemer se bistvena razlika med omenjenima indeksoma skriva predvsem v primerih, ko se skupine poslancev strateško vzdržijo glasovanja (na primeru možnosti izračunavanja vzdržanosti poslancev) ter v primerih prisotnosti močne opozicije. Tako Ricov indeks (RI) pri nižjih vrednostih bolj zrcali moč opozicijskega oziroma nasprotujočega glasovanja, indeks strinjanja (AI) pa ob tem lahko služi kot dobra kontrolna spremenljivka ugotavljanja moči opozicijskega glasovanja.

Mere oziroma predstavljeni indeksi usklajenosti poslancev znotraj različnih organizacijskih oblik združevanja poslancev pa vendarle niso imune na kritiko. Najbolj zagreti kritiki omenjenih mer proti pretirani uporabi le-teh navajajo nejasnost med močjo oblike organiziranosti poslancev (npr. poslanske skupine, zakonodajnega organa kot celote idr.) in preferencami posameznega poslanca (Krehbiel v Faas, 2003: 21). Omenjene mere kohezivnosti namreč ne ločujejo med usklajenostjo na podlagi podobnih preferenc in usklajenostjo na podlagi organizacijske moči poslanske organiziranosti. Predstavljene dileme se ponavadi poskuša reševati z raziskovanjem individualnih preferenc poslancev (npr. raziskovanje programov strank, govorov poslancev, anketiranjem itd.), vendarle pa velja poudariti, da »*usklajenih strankarskih skupin ne gre pričakovati zgolj na podlagi skupnih preferenc*« (Faas, 2003: 21).

## Podatki in vzorci kohezije Državnega zbora Republike Slovenije

Za potrebe naše analize smo uporabili podatke o glasovanjih poslancev, ki smo jih pridobili na podlagi dovoljenja Državnega zbora. Omenjeni zapisi o glasovanjih so zelo različne kakovosti, saj je napredek v informacijski in komunikacijski tehnologiji ter stopnji informatizacije slovenskega parlamenta povzročil precejšnjo razliko med posameznimi poslanskimi sklici. Posledično so zapisi o glasovanju iz obdobja 1994–1996<sup>2</sup> in 1996–2000 precej slabše kakovosti v primerjavi s sklicema 2000–2004 ter 2004–2008. Za prva dva beležena mandata so podatki o posameznem glasovanju zelo skopi, saj niso opremljeni z atributi glasovanja, ki imajo precejšen pomen pri nadaljnji analizi (npr. tip glasovanja, faza postopka ipd.), prav tako pa se pojavlja tudi precejšnje pomanjkljivih zapisov ter napačnih beleženj. S ciljem primerlji-

<sup>2</sup> Državni zbor je začel beležiti elektronska glasovanja poslancev šele s koncem 1994, in ne na začetku danega sklica Državnega zbora leta 1992.

vosti vseh štirih mandatov tako ne moremo uporabiti razločevanj med glasovanji, ki nam jih ponujajo zapisi glasovanj poslednjih dveh sklicev parlamenta. Ne glede na to nam preostaja možnost analiziranja vseh veljavnih zapisov glasovanj poslancev Državnega zbora, kar nenazadnje še vedno zrcali pomembne vzorce kohezije, saj so v primeru Državnega zbora, z izjemo tajnih glasovanj, zabeležena prav vsa glasovanja na plenarnih zasedanjih.<sup>3</sup>

Na vse prečiščene in veljavne zapise o glasovanjih poslancev v času omenjenih mandatov smo aplicirali tudi tako imenovani Poole-Rosenthalov (1997) kriterij izločitve prekomerno enostranskih glasovanj (ang. *lop-sided roll-calls*), ki pomeni izključitev glasovanja z manj kot 2,5-odstotno glasovalno manjšino iz dane analize, kar je uveljavljena praksa pri tovrstnem raziskovanju (npr. Poole in Rosenthal, 1997; Noury in Mielcova, 2005 idr.). Tako urejene in prečiščene zapise o glasovanjih poslancev smo posledično analizirali po omenjenih štirih mandatih ter tudi po letih znotraj posameznega mandata. Število vseh analiziranih (tj. urejenih in prečiščenih) glasovanj tako znaša 10512, pri čemer je za mandat 1992–1996 (glasovanja se začnejo beležiti s koncem leta 1994) na voljo 680 glasovanj, za drugi mandat (1996–2000) 2674 glasovanj, za tretji parlamentarni sklic (2000–2004) 4320 glasovanj, za četrto obdobje (2004–2008) pa 2838 zapisov o glasovanjih poslancev. Rezultate indeksov kohezije za prelomna leta 1996, 2000 in 2004 (leta prenehanja mandata starega in pričetka mandata novega sklica) smo ustrezno obtežili glede na število glasovanj v posameznem letu za vsakega od obeh sklicev.

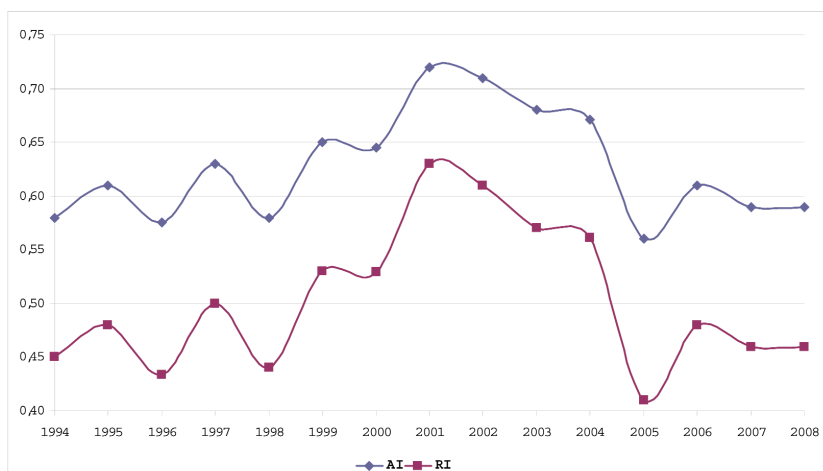
Za potrebe našega raziskovanja, glede dileme, izpostavljene v uvodu, je relevantno predvsem raziskovanje kohezivnosti Državnega zbora kot celote in ne toliko ostalih oblik formalnega ali neformalnega načina glasovalnega povezovanja poslancev (npr. poslanskih skupin, vlada-opozicija itn.). To pomeni, da v naših izračunih mer kohezivnosti proučujemo Državni zbor kot eno samo skupino 90 poslancev, kar kaže predvsem na njihovo delovanje v kontekstu učinkovitosti ter stopnjo konsenzualnosti pri odločanju. V tem pogledu je izbor vseh glasovanj, v katerega smo bili prisiljeni na podlagi okrnjenosti zapisov med letoma 1994 in 2000, precej bolj informativen, saj kaže tudi na vzorce kohezivnosti pri odločitvah, ki ponavadi ne nosijo večje teže in za njih ne poteka poprejšnja koordinacija (npr. različna proceduralna vprašanja). Na ta način se slika vzorcev kohezivnosti precej manj deformira zaradi strateškega odločanja poslancev, ki je pogosto posledica strukturnih dejavnikov stranke ali kakšne druge strukture.

V kolikor pogledamo indeks strinjanja (AI) med poslanci Državnega zbora za preučevano obdobje od leta 1994 do leta 2008, lahko identificiramo

<sup>3</sup> Za razliko od Državnega zbora je npr. za Evropski parlament zabeleženih le okoli 33 % vseh opravljenih glasovanj, kar v precejšnji meri oteži raziskovanje vzorcev kohezije (Faas, 2003). To še toliko bolj velja za skandinavske parlamente, saj se ponekod tudi več kot 90 % glasovanj opravi brez beleženja z glasovalno napravo (npr. finska Eduskunta) (Deželan in Sever, 2007).

dinamiko, ki nam omogoča generiranje zanimivih zaključkov (glej Sliko 2). Najprej lahko ugotovimo, da se indeks strinjanja Državnega zbora – ob upoštevanju manjših oscilacij – prevladujoče giblje v območju okoli vrednosti 0,6 (približno 65 glasov za in 25 proti pri 90 oddanih glasovih). Sama višina indeksa ni toliko relevantna, kot je njegovo gibanje, saj je moč opaziti dve temeljni značilnosti. Prva, ki je bila pričakovana, se nanaša na porast kohezivnosti parlamenta v obdobju od 1997 do 2004 in sovпада z obdobjem intenzivnega približevanja Slovenije evropskim integracijam. Druga, nekoliko manj pričakovana pa v nasprotju s pričakovanji odkriva padeč kohezivnosti po letu 2004 in vrnitev v utečene okvire iz obdobja pred močnimi evropskimi pritiski.

*Slika 2: Indeks strinjanja (AI) in indeks glasovalne podobnosti (RI) za Državni zbor kot celoto v obdobju med letoma 1994 in 2008*

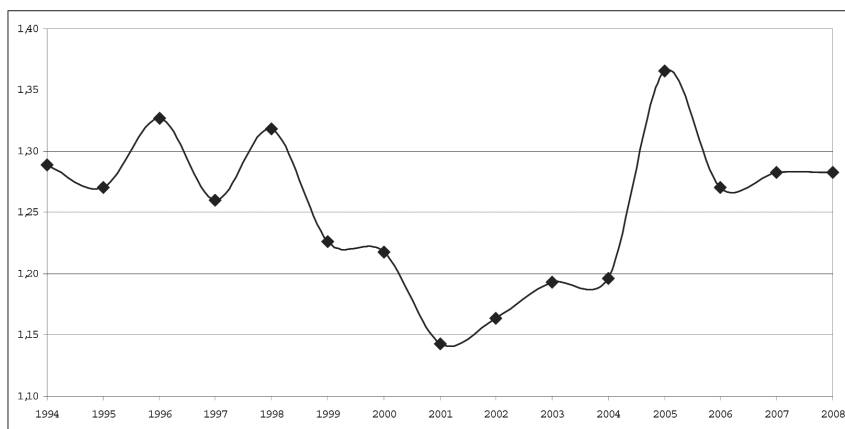


Podobno velja za Ricov indeks glasovalne podobnosti (RI), ki kaže na podobno dinamiko glasovalne kohezivnosti, z nekoliko bolj izostrenimi spremembami v moči opozicijskega glasovanja. V primeru Ricovega indeksa je tako še toliko bolj vidno zvišanje kohezivnosti Državnega zbora med letoma 1999 in 2004 ter strm padeč iz leta 2004 na 2005. Slednji se kaže tudi kot edini premik s tovrstnimi značilnostmi v povolilnem letu, saj tako za leto 1997 kot tudi za leto 2001 beležimo porast kohezivnosti. Omenjeni padeč je mogoče razumeti v luči spremembe oblasti ter realizacije dolgoročnih strateških ciljev države, saj se je s tem obdobjem končala dolgoletna vladavina Liberalne demokracije Slovenije,<sup>4</sup> prav tako pa sta bila končana velika projekta vstopa Slovenije v severnoatlantsko zaveznitvo in še posebej v EU, za

<sup>4</sup> Pri tem ne pozabljamo epizode desnorsredinskih strank slovenske pomladi z vlado dr. Bajuka v letu 2000.

kar je bila vseskozi prisotna bolj ali manj visoka stopnja konsenza. Poražena levica je tako, ob odsotnosti »pritiska« po nujnosti konsenza, izkazovala svoje nasprotovanje vladajoči opciji precej bolj odkrito tudi skozi glasovanje. Posledično lahko opredelimo leto 2005 kot leto z največjim vnosom političnega konflikta v parlamentarno arena oziroma največjim opozicijskim nasprotovanjem v proučevanem obdobju. To jasno nakazuje tudi spodnje razmerje med indeksoma strinjanja (AI) in glasovalne podobnosti (RI), ki z višjimi vrednostmi kaže na večjo stopnjo nasprotovanja na glasovanjih oziroma številčnejšo poraženo manjšino posameznega glasovanja in *vice versa* (Slika 3). Za leto največje usklajenosti Državnega zbora se v tem pogledu kaže leto 2001, ko je bila Slovenija v obdobju najintenzivnejšega prilagajanja evropskim integracijam. O tem priča tudi podatek, da smo imeli za to leto na voljo kar 1884 prečiščenih glasovanj (za celoten mandat 2004–2008 smo imeli na voljo 2838 glasovanj).

*Slika 3: Razmerje med indeksoma strinjanja in glasovalne podobnosti (AI/RI) v obdobju od 1994 do 2008*



V kolikor natančneje pogledamo dinamiko porasta kohezivnosti Državnega zbora lahko ugotovimo, da ta močno korelira s prizadevanji Slovenije za članstvo v evroatlantskih povezavah. V obdobju od leta 1999 do 2004, ko je bila stopnja kohezivnosti parlamenta na občutno višji ravni, so se odvijali tudi najintenzivnejši procesi približevanja in prilagajanja kriterijem za vstop. Začetek omenjene dinamike bi na nek način lahko umestili že v leto 1997, predvsem s podpisom sporazuma o sodelovanju med političnimi strankami v času vključevanja Slovenije v EU, sprejemom »zaščitne zakonodaje« v okviru tako imenovane predpristopne strategije ob vključevanju Slovenije v EU, sprejemom ustavnega zakona o spremembi 68. člena ustave ter z ratifikacijo

sporazuma o pridruženem članstvu z EU. V letu 1998 so sledili dogodki, povezani s procesi približevanja, ki pa se še niso materializirali v obliki predlogov, o katerih bi se glasovalo. Tako se leta 1998 predvsem začne razprava o strategiji vključevanja Slovenije v EU, sprejme usmerjevalna stališča k vladni strategiji vključevanja Slovenije v EU (Krašovec, 2002: 199), sklene o načinu pospeševanja procesa »prevajanja« *acquisa* v nacionalni pravni red (Fink Hafner in Lajh, 2008: 19) ter prične s pristopnimi pogajanjmi. Leto 1999 obeleži predvsem vladni program za sprejetje *acquisa* do konca leta 2002 (*ibid.*) ter načrt dela vlade in parlamenta pri sprejemanju evropske zakonodaje, ki se je manifestiral v dogovarjanju predsednika vlade in predsednika Državnega zbora. Od leta 1999 do konca pristopnih pogajanj v 2002 se nato odvija najintenzivnejši proces usklajevanje slovenskega pravnega reda, ki je determiniral visoke stopnje kohezivnosti, saj ob visoki ravni konsenza glede vstopa v EU ni bilo pravega nasprotovanja večini predlogov na glasovanjih. Ta proces bi lahko nekako zaokrožili z zaključkom pristopnih pogajanj na zasedanju Evropskega sveta v Københavnu, ki se je odvijalo decembra 2002. Na tej točki trend rasti indeksov kohezije, glede na predhodno leto ( $gAI_{(t-1)}$ ,  $gRI_{(t-1)}$ ), začne močno padati (glej Sliko 4). Povsem na raven iz leta 1994 kohezija Državnega zbora pade po vstopu v EU.

Kljub zelo evidentnemu porastu kohezivnosti v obdobju priključevanja pa Državni zbor ne kaže kakršnega koli dolgoročnega vpliva evropskih povezovalnih procesov na glasovanje poslancev Državnega zbora ter posledično njihove vzorce politične tekmovalnosti. Padec ravni kohezivnosti na raven iz začetka devetdesetih namreč kaže ( $gAI_{1994}$ ,  $gRI_{1994}$ ), da intenzivnost vključevanja v evroatlantske povezave ni pustila dolgoročnejših posledic na glasovalne vzorce, kar posledično negira domnevo o pomembnejšem vplivu procesov evropeizacije na usklajenost delovanja nacionalnega zakonodajnega organa. Visoke ravni kohezivnosti v času vključevanja Slovenije lahko posledično razložimo s strateškim obnašanjem Državnega zbora kot skupine, kar je bilo v veliki meri doseženo s sporazumom o sodelovanju političnih strank pri vključevanju iz leta 1997 ter vsesplošni podpori javnosti slovenskemu članstvu v EU. Omenjeno strateško delovanje kaže na zavesten proces harmonizacije, ki je v ožjem smislu niti ne moremo šteti za evropeizacijo, saj padec kohezije po letu 2004 dokazuje, da Evropa na dolgi rok ni povzročila spremembe v logiki delovanja poslancev ter morebitnega kvalitativnega preskoka v normah delovanja. To po eni strani kaže na sposobnost Državnega zbora za učinkovito delovanje, ki je bilo v preteklosti pogosto postavljeno pod vprašaj, po drugi strani pa na precejšnjo raven »trdnosti« zakonodajnega organa s tako kratko dobo demokratične izkušnje ter delovanja v razmerah liberalne demokracije in političnega pluralizma. V tem kontekstu lahko govorimo o precejšnji stopnji institucionalne robustnosti Državnega zbora, ki je uspel kljubovati intenzivnim procesom evropeizacije

in ohraniti temeljne vzorce tekmovalnosti v smislu poslanskega odločanja, kljub spremenjenim pogojem tudi po zaključku procesa vključevanja (nadaljnji izzivi članstva v EU, ZSDZVZEU, COSAC itd.).

Slika 4: Mere rasti indeksa strinjanja ( $gAI_{1994}$ <sup>5</sup>  $gAI_{(t-1)}$ <sup>6</sup>) in indeksa glasovalne podobnosti ( $gRI_{1994}$   $gRI_{(t-1)}$ ) za Državni zbor kot celoto v obdobju od 1994 do 2008



Za razliko od močnega zvišanja kohezivnosti v času vključevanja v EU pa v obdobju predsedovanja Slovenije Svetu EU ni zaznani nikakršnih premikov oziroma sprememb v vzorcih kohezivnosti. Oba indeksa (AI in RI) sta namreč ostala na isti ravni kot leto poprej, glede na leto 2006 pa je celo identificiran padec. Najbolj zanimivo je, da je, kljub izjemno pomembnemu in mednarodno odmevnemu dogodku predsedovanja Slovenije, za leto 2008 beležena raven iz začetka devetdesetih. Kljub podpisu »sporazuma o nenapadanju«, podobnega tistemu iz leta 1997, se torej kaže izredna robustnost delovanja Državnega zbora v kontekstu glasovalnih vzorcev, saj ni zaznani nikakršnega vpliva omenjenega sporazuma. Več kot očitno za obdobje predsedovanja ni bil prisoten tolikšen konsenz kot za vključevanje, saj poslanci niso delovali zunaj ustaljenih meja in so glasovali strateško v kontekstu strukturne moči političnih strank in ne parlamenta kot celote ter njegove vloge pri celotnem projektu predsedovanja. Glede na nizke ravni kohezivnosti v letu 2008 lahko celo rečemo, da so z vidika glasovalnega obnašanja poslanci percipirali predsedovanje kot »strankarski oziroma vladni projekt«, saj je

<sup>5</sup>  $gAI_{1994}$  ponazarja rast/zmanjšanje indeksa strinjanja (AI) danega leta, glede na višino omenjenega indeksa v letu 1994. Enako velja za rast/zmanjšanje Ricovega indeksa ( $gRI_{1994}$ ).

<sup>6</sup>  $gAI_{(t-1)}$  ponazarja rast/zmanjšanje indeksa strinjanja (AI) danega leta, glede na višino omenjenega indeksa leto poprej. Enako velja za rast/zmanjšanje Ricovega indeksa ( $gRI_{(t-1)}$ ).

stopnja glasovalne opozicije v tem obdobju, z izjemo leta 2005, najvišja v novem tisočletju.

## Sklepne misli

Glede na prej izpostavljene rezultate lahko podamo nekaj zelo zanimivih zaključkov, ki v marsičem potrjujejo prejšnja predvidevanja ostalih avtorjev, v marsičem pa tudi razbijajo mite o Evrope in njenemu vplivu na politični ustroj držav članic. Precej bolj kot nadnacionalni se za relevantnega kaže nacionalni institucionalni kontekst, saj so poslanci kot iskalci funkcij, zelenih javnih politik ali glasov precej bolj »vklenjeni v verige« političnih strank in ne Evrope. To jasno kažejo tudi redni rituali strankarskega tekmovanja, saj lahko na primer za volilna leta, v kontekstu nekakšne podaljšane volilne kampanje, vselej opazimo večjo angažiranost nasprotujočega glasovanja ter glasovalno aktivnost opozicije. Tudi nadzorna funkcija Državnega zbora nad izvršno vejo oblasti v kontekstu ZSDZVZEU ne kaže nikakršnih sprememb v vzorcih kohezivnosti, kar ugotavljata tudi Fink Hafner in Lajh (2008) v kontekstu pretoka informacij ter vsebinske obravnave EU-tematik.

Intenzivni procesi približevanja, vključevanja in vstopa v evroatlantske povezave pa vendarle, kljub evidentnemu zvišanju kohezije poslancev pri glasovanju, na dolgi rok ne kažejo nikakršnih sledi v morebitnih spremembah vzorcev delovanja oziroma političnega boja znotraj parlamentarne arene. Odsotnost sprememb v normah glasovalnega delovanja poslancev tako negira domneve o morebitnem »proevropskem« duhu in »socializaciji« poslancev v to smer, saj je strateško glasovanje poslancev v času vključevanja pustilo poslance imune na procese evropeizacije, hkrati pa tudi relativno nizka raven ponovne izvoljivosti močno oteži prenos tovrstnih norm med mandati. V tem kontekstu bi se lahko popolnoma strinjali z argumentom Zajca (2004: 162), ki pravi, da so ravno problemi tranzicije in vključevanja Slovenije v EU zbližali vladno in opozicijsko stran v iskanju konsenza. Iz tega pa vendarle lahko izpeljemo, da se je z argumentom približevanja prioritarnim ciljem, v kontekstu vsesplošnega strateškega obnašanja poslancev ter posledične visoke stopnje kohezivnosti na ravni cele zbornice, Državni zbor pogosto zlorabilo kot »glasovalni aparat«.

Državni zbor v kontekstu vzorcev glasovalne kohezije ne kaže večjega potenciala v kontekstu vzgojne in mobilizacijske funkcije za evropsko demokracijo oziroma demokratizacijo skupnosti, saj so rezultati pokazali indiferentnost do novega nadnacionalnega institucionalnega okolja, kljub nekoliko drugačnim trendom do leta 2004. Na ta način si tudi ni mogoče predstavljati doprinos ustvarjanju legitimnosti skupnosti, saj je ravno institucionalna robustnost Državnega zbora preprečila kvalitativen premik v vzorcih tekmovalnosti, ki je obetal sinergijske učinke med procesoma vklju-



čevanja nacionalne parlamentarne komponente ter reševanj problemov demokratične legitimnosti Skupnosti. Podobno ugotavljata Fink Hafner in Krašovec (2006), ki ne zaznavata večjega vpliva procesov evropeizacije na obliko strankarskega tekmovanja, kar smo pravzaprav za področje parlamentarne arene potrdili tudi mi. V Boerzel-Rissejevem (2000) slogu tako lahko rečemo, da na dolgi rok ni vidnih sprememb v vzorcih politične tekmovalnosti, ki bi jih povzročila Evropa.

Z vidika obdobja predsedovanja Slovenije Svetu EU lahko sklenemo, da več kot očitno ta projekt ni »zblížal vladne in opozicijske strani v iskanju konsenza«, saj je raven kohezivnosti v omenjenem obdobju kazala vrednosti iz časov nezaključene demokratične tranzicije. K temu seveda pripomore dejstvo o kontinuiteti Državnega zbora kot predstavniškega telesa v začetku devetdesetih (Grad, 2002: 120), kar zvišuje stopnjo usklajenosti v začetnem obdobju, ter nedelovanju sporazuma o »nenapadanju« iz 2007, ki je pravzaprav izpostavil dejstvo, da je Državni zbor institucionalno robusten predstavniški organ s precejšnjo odpornostjo na vplive iz okolja.

Na tej točki velja podati tudi neposredne odgovore na v uvodu izpostavljene dileme o vplivu Evrope na Državni zbor ter morebitne posledične krepitve parlamentarne komponente Skupnosti. Glasovalni zapisi kažejo vpliv Evrope, ki pa ni pričakovane narave, saj se ta kaže predvsem v strateško usklajenem in učinkovitem ciljno usmerjenem delovanju poslancev v določenem časovnem obdobju in ne v spremembi norm delovanja na dolgi rok. V nasprotju s pričakovanji to posledično pomeni, da vzorci kohezije kažejo trdnost oblike strankarskega tekmovanja v parlamentarni areni in šibak vpliv Skupnosti na temeljne determinante političnega boja na nacionalni ravni. V tem kontekstu gre raziskovalne rezultate jemati predvsem kot opomin, ki nakazuje trnovo pot reševanja problemov demokratične legitimnosti Skupnosti ter uvajanja nacionalne parlamentarne komponente na raven EU.

#### LITERATURA

- Attiná, Fulvio (1990): The Voting Behaviour in the European Parliament Members and the Problem of Europarties. *European Journal of Political Research* 18: 557-579.
- Carruba, Clifford, Ryan Clough, Elizabeth Montgomery, Lacey Murrah, Rebecca Schambach and Matthew Gabel (2004): Selection Bias in the Use of Roll Call Votes to Study Legislative Behaviour. *European Parliament Research Group Working Paper No. 11*. Dostopno na <http://www.lse.ac.uk/collections/EPRG/pdf/Working%20Paper%2011.pdf>, 20. 5. 2007.
- Conference of Community and European Affairs Committees of Parliaments of the European Union (2008): Ninth bi-annual report: Developments in European Union Procedures and Practices Relevant to Parliamentary Scrutiny. Bruselj: COSAC Secretariat.

- Deželan, Tomaž (2004): Slovenian parliamentary political parties in the European parliament: Outline of eurodeputy behaviour. V Ladislav Cabada in Alenka Krašovec (ur.), *Europeanization of National Political Parties*, str.: 198–218. Plzen: Fakulta Humanitnih Studii v Plzni.
- Deželan, Tomaž in Maja Sever (2007): Cohesion in the Slovenian national assembly: A pattern of post-socialist democratic parliament? *Balkanistica* 2007 (20): 29–54.
- Faas, Thorsten (2003): To Defect or Not to Defect? National, Institutional and Party Group Pressures on MEPs and their Consequences for Party Group Cohesion in the EP. *European Journal of Political Research* 42 (5): 841–866.
- Fink - Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2006): Europeanisation of the Slovenian Party System – From Marginal European Impacts to the Domestication of the EU Policy Issues?. *Politics in Central Europe* 2 (1): 7–24.
- Fink - Hafner, Danica in Damjan Lajh (2008): *The 2008 Slovenian EU Presidency: A New Synergy for Europe*. Stockholm: SIEPS.
- Gabel, Matthew in Simon Hix (2007): From Preferences to Behaviour: Comparing MEPs' Survey Responses and Roll-Call Voting Behaviour. Tenth Biennial Conference of the European Union Studies Association Paper. Montreal, Canada.
- Grad, Franc (2002): Položaj parlamenta v političnem in pravnem sistemu Republike Slovenije. V Jožica Velišček (ur.), *Državni zbor Republike Slovenije 1992–2002*, str.: 119–148. Ljubljana: Državni zbor.
- Hix, Simon, Abdul Noury in Gerard Roland (2005): Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979–2001. *British Journal of Political Science* 35: 209–234.
- Hix, Simon, Abdul Noury in Gerard Roland (2005a): Dimensions of Politics in the European Parliament. Center on Institutions and Governance Working Paper, No. 3. Dostopno na [http://igov.berkeley.edu/workingpapers/series1/No3\\_Hix.pdf](http://igov.berkeley.edu/workingpapers/series1/No3_Hix.pdf), 12. 9. 2005.
- Hix, Simon, Tapio Raunio and Roger Scully (1999): An Institutional Theory of Behaviour in the European Parliament. Dostopno na <http://www.lse.ac.uk/collections/EPRG/pdf/Working%20Paper%201.pdf>, 25. 2. 2007.
- Jakulin, Aleks in Wray Buntine (2005): Analyzing the US Senate in 2003: Similarities, Networks, Clusters and Blocs. Dostopno na [http://kt.ijs.si/aleks/Politics/us\\_senate.pdf](http://kt.ijs.si/aleks/Politics/us_senate.pdf), 7. 6. 2005.
- Kranjc, Stane (1993): Politične stranke in parlament: Parlamentarne frakcije (skupine, klubi). V: *Slovenski parlament v procesu politične modernizacije*, str. 77–106. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije.
- Krašovec, Alenka, Damjan Lajh in Simona Kustec Lipicer (2006): The European Union and Party Politics in Slovenia: An Apparent or Real Impact? V Paul G. Lewis in Zdenka Mansfeldová (ur.), *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, str.: 169–189. Palgrave: Macmillan.
- Krašovec, Tatjana (2002): Kronologija dogodkov in delovanja Državnega zbora Republike Slovenije v prvih desetih letih obstoja. V Jožica Velišček (ur.), *Državni zbor Republike Slovenije 1992–2002*, str.: 184–220. Ljubljana: Državni zbor.
- Lajh, Damjan (2006): *Evropeizacija in regionalizacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Lizbonska pogodba, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti (2007). Uradni list C 306.
- Noury, Abdul and Elena Mielcova (2005): Electoral Performance and Voting Behaviour: Evidence from the Czech Parliament 1992–2002. Berkeley: Institute of Governmental Studies. Center for Institutions and Governance Working Paper Series. Dostopno na <http://igov.berkeley.edu/workingpapers/index.htm>, 11. 10. 2006.
- Pajala, Antti, Aleks Jakulin in Wray Buntine (2005): Parliamentary Group and Individual Voting Behaviour in the Finnish Parliament in Year 2003: A Group Cohesion and Voting Similarity Analysis. Dostopno na [http://www.soc.utu.fi/valtio-oppi/mopi/misc/pajala\\_jakulin\\_buntine\\_vers\\_1.pdf](http://www.soc.utu.fi/valtio-oppi/mopi/misc/pajala_jakulin_buntine_vers_1.pdf), 7. 6. 2005.
- Poole, Keith and Howard Rosenthal (1997): Congress: A Political-Economic History of Roll Call Voting. Oxford: Oxford University Press.
- Voeten, Erik (2000): Clashes in the Assembly. *International Organization* 54 (2): 185–215.
- Voeten, Erik (2005): Legislator Preferences, Ideal Points, and the Spatial Model in the European Parliament. Center on Institutions and Governance Working Paper, No. 6. Dostopno na [http://igov.berkeley.edu/workingpapers/series1/No6\\_Voeten.pdf](http://igov.berkeley.edu/workingpapers/series1/No6_Voeten.pdf), 17. 2. 2005.
- Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje: (re)parlamentarizacija v Srednji in Vzhodni Evropi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zajc, Drago (2004): Razvoj parlamentarizma: Funkcije sodobnih parlamentov. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zakon o sodelovanju med državnim zborom in vlado v zadevah Evropske unije (ZSDZVZEU) (2004). Uradni list Republike Slovenije, št. 34/2004.